

յուղարկել : Ամեն անգամուն պէս խնդիրքնիս սիրով ու շուտով կատարեց նա, եւ զրաձ պատասխանին մէջ այսպէս իր դատաստանը կը յայտնէր քերթուածոյն ընտիր ոճոյն ու հիւսուածքին վրայ. « Զքերթուած Խորենայ անձկալոյ յակնարկիմտադիրսիրով, եւ զերազանցքուեցան ինձ քան զիւր իսկ զրեալսն երբեմն ի Բագմավէպին. յոյժ պերճախօսէ յորժամ զսիրոյ եւ առ սիրելիս ճառէ. վասն որոյ եւ խղճեցի աւելի ինչ փոփոխումն ի տողսն առնել' բաց ի կետից սակաւուց : »

Հարկ չէ ըսել քէ այս իմաստուն եւ անաչառ

վկայութիւնը ճշգրիտ պատիւ կրնէ քերթողին, եւ անոր յարգն ու սէրը ազգասիրաց մտքին ու սրտին մէջ կը կրկնապատկէ : Մեզի միայն այս փափաքելի է եւ ուխտիւք կը խնդրեմք յամենողորմ յամենազօր Տեառնէ, որ դժուարին երեւցած պարագաները դիւրացընելով' օր մը յառաջ մեր դեռահասակ Գերբողը սիրելի ազգերնու հարազատ ծոցը դարձնէ : Այն ատեն անա մեր խնդութիւնը կատարեալ պիտի ըլլայ. պիտի կատարուի նաեւ ազգասիրաց սրտին ի վաղուց ունեցած իրաւացի բաղձանքը :

ՍԱՀՄԱՆՔ ՏԵՍՉՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ Ի ՌՈՒՄԻԱ.

(Շարայարութիւն. Տես էջ 52. 78)

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՎԻՃԱԿԱՌՐ ԱՌԱՋՆՈՐԳՔ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՆ ՀԱՅՈՑ.

ԾԵ.

Հայոց եկեղեցիները այլ եւ այլ վիճակներ կը բաժնուին, որոց կառավարութիւնը յուսաւոր-ջական Հայ Արքեպիսկոպոսաց յանձնուած է :

ԾԶ.

Ռուսաստանի սահմաններուն մէջ վեց վիճակ ունի Հայոց եկեղեցին. առաջին' Նախիջեւանի եւ Պեսարապիոյ, երկրորդ' Աժտերխանի, երրորդ' Երեւանայ, չորրորդ' Վրաստանի, հինգերորդ' Գարապաղի (կամ Սիւնեաց աշխարհին), եւ վեցերորդ' Շիրուանայ (կամ Աղուանից) :

Նախիջեւանի եւ Պեսարապիոյ վիճակին մէջ են Փերրպուրկի, Մոսքուայի, Նոր Ռուսիոյ կառավարութեանց եւ Պեսարապիա նահանգին եկեղեցիները. Աժտերխանի վիճակին մէջ են Ռուսաստանի ուրիշ ամեն եկեղեցիները' բաց ի Վրաստանէն եւ Անդրկովկասեան նահանգներէն. Երեւանայ վիճակ են Երեւանայ' Նախիջեւանի եւ Որդուպատի գաւառաց եկեղեցիները եւ Շորեկէի գաւառիները. ասոր հետ կը նամարուի նաեւ Ստաբեու մայրավանքը, Գարապաղէն գատուելով, բոլոր իր ժողովրդովը հանդերձ. այս վիճակիս առաջնորդ ըստ հին կարգադրութեան ինքն իսկ Կարուղիկոսն է, որ իր Փոխանորդաց

ձեռքը կը կառավարէ զայն, եւ անոնք կը նստին Երեւան քաղաքը, եւ Հայաստանի Նախիջեւանը, ինչպէս նաեւ ի Շորեկէի եւ ի Ստաբեու : Վրաստանի վիճակ են բուն Վրաստանի եւ Նոխաբերուպոլսոյ (Գանձակայ, Կենձէի) շրջակայից եկեղեցիները, Պորջալին, Գազախ, Շամշատիլ գաւառներուն ու Բամբակի մէկ մասին եկեղեցիները, եւս եւ Ախլցխայի գաւառին, Իմերեթին ու Կուրիէլին եկեղեցիները : Այս վիճակիս մէջ վիճակաւոր առաջնորդին կողմէն Փոխանորդներ կը նստին Նոխաբերուպոլիս, Ախլցխա, եւ Իմերեթ : Գարապաղի վիճակ են բուն Գարապաղի եկեղեցիները (բաց ի Ստաբեու մայրավանքէն ու անոր ժողովրդէն), եւ Շէքի ու Թալիշ գաւառաց եկեղեցիները. այս վիճակիս մէջ վիճակաւորին փոխանորդը կը նստի Շէքի քաղաքը : Շիրուանայ վիճակ են Շիրուանայ, Քուպայի, Պաքուի ու Գարբանդայ գաւառներուն եկեղեցիները. այս վիճակիս մէջ առանձին Փոխանորդ չըլլուիր :

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆ. Տաճկաստանէն եկած ու Ախլցխայի գաւառը եւ Շորեկէի սահմանները բնակած հայ գաղթականները' ըստ առաջին կարգադրութեան կը կառավարուին Կարապետ ու Ստեփանոս արքեպիսկոպոսաց ձեռքովը' որ անոնց հետ եկած են, անկախ մնալով վիճակաւոր առաջնորդներէն, անմիջապէս Կարուղիկոսին իշխանութեան տակն ըլլալով. իսկ երբոր անոնք այն երկիրներէն դուրս ելլեն, վերոյիշեալ գաղ-

քականներուն հոգեւոր գործոց կառավարութիւնը՝ բուն տեղացի Հայերուն գործոցը պէս վիճակաւոր առաջնորդաց ձեռքը կանցնի. այսինքն Շորեկէյի գաղթականները երեսնայ վիճակին հետ կը միանան, իսկ Ախլայիսայինները Վրաստանի վիճակին հետ :

ԾԷ.

Ռուսաստանի մէջ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ վիճակաւոր առաջնորդները կը դրօշմնաբերուին Կայսեր ձեռքովը նոյն լուսաւորչական Հայոց եկեղեցական աստիճանաւորներէն ընտրուելով. անոնց հաստատուիլն ու արձրկուիլը կայսերական հրովարտակներով կըլլայ : Պաշտօնին առնելու ատեն երդում կընեն հաւատարիմ հպատակութեան եւ պաշտօնատարութեան :

ԾԸ.

Ռուսաստանի մէջ Հայոց Արքեպիսկոպոսները այնպիսի առաջնորդներ են որ վիճակաւոր հոգեւոր իշխանութիւն ունին իրենց յանձնուած վիճակներուն վրայ, եւ անոնց կառավարութեանը համար պատասխանատու են քէ տէրութեան եւ քէ իրենց հոգեւոր մեծաւորին : Անոնց կառավարութեանը գործակից կըլլան իւրաքանչիւր վիճակի մէջ հաստատուած եպիսկոպոսական Ատեանները :

ԾԹ.

Հայաստանեայց եկեղեցւոյ վիճակաւոր առաջնորդները իրենց վերատեսչութեան սահմանին մէջ այլ եւ այլ եկեղեցական աստիճաններ կուտան ձեռնադրութեամբ ըստ արարողութեանց իրենց եկեղեցւոյն՝ արդէն անոր մէջ այս բանիս համար հաստատուած կանոններուն համեմատ, եւ կընային որ քահանայից եւ ուրիշ եկեղեցական պաշտօնեից թիւը առանց եական հարկաւորութեան չաւելնայ : Վարդապետներ ալ կը ձեռնադրեն, բայց Էջմիածնի Կաթողիկոսին հրամանաւը միայն :

Կ.

Հայոց եկեղեցւոյն վիճակաւոր առաջնորդները իրաւունք ունին իրենց իշխանութեանը տակ գտնուած եկեղեցականաց առ ժամանակեայ ճանապարհորդութեան հրաման տալու, բայց չորս ամսուան համար միայն. աւելի երկար ժամանակի համար՝ իրենց գլխաւոր հոգեւորական մեծաւորէն հրաման կը խնդրեն. եւ անիկայ Ռուսաս-

տանի սահմանէն դուրս երբայ ուղղորդելուն համար տէրութեան կառաջարկէ՝ հասարակաց օրէնքին համեմատ :

ԿԱ.

Հայոց եկեղեցւոյն վիճակաւոր առաջնորդները պարտական են ձեռքերնէն եկած ամէն ջանքն ընել որ իրենց յանձնուած հոգեւորական հօտը ամենայն բարեկարգութեամբ ծաղկի, անձամբ օրինակ տալով բարեպաշտութեան եւ ամէն տեսակ քրիստոնեական եւ քաղաքական առաքինութեանց :

ԿԲ.

Արքեպիսկոպոսները կընսեն իրենց վիճակին մէջի եկեղեցականաց ամենայն գործողութեանցը վրայ, յորդորելով զանոնք յառաքինի վարս՝ համաձայն վարդապետութեան սրբոյ Աւետարանին :

ԿԳ.

Հայոց վիճակաւոր առաջնորդները ջանալով որ սրբոյ Աւետարանին կանոնները աւելի հաստատուին եւ բարեբարոյ վարքը աւելի տարածուի իրենց վիճակին մէջ գտնուող ամենայն աստիճանի Հայերուն մէջ, այս բանիս համար կը գործածեն այնպիսի հեղանամբոյր խրատներ ու յորդորանքներ որ համաձայն են քրիստոնեական ճշմարիտ հոգւոյն հետ : Պարտական են ըստ կարի զգուշանալ ամէն տեսակ աւելորդ խստութենէն :

ԿԴ.

Վիճակաւոր առաջնորդները պարտական են՝ ամէն տարի, կամ գէր երեք տարին մէյմը տէրութենէն իրենց յանձնուած վիճակներուն այցելութեան երբայ : Թէ որ ամենեւին անկարելի ըլլայ իրենց այս պարտականութիւնին կատարել, կը յանձնեն այն այցելութիւնը իրենց իշխանութեանը տակ գտնուող պատուաւոր եկեղեցականներէն մէկուն, պէտք եղած հրահանգները տալով անոր :

ԿԵ.

Վիճակներուն այցելութեան եղած ատեններն մասնաւոր մտադրութեամբ կընային քէ ինչ վիճակի մէջ են եկեղեցականները, վանքերն ու եկեղեցիները, տեսած անկարգութիւններն վերցընելով, եւ այն անկարգութեանց նորէն չպատահելուն համար պէտք եղած հնարքներն ի գործ դնելով :

ԿԶ.

Հայոց վիճակաւոր առաջնորդները նոյնպէս մեծ մտադրութեամբ կը հոգան վանքերուն մէջ ու եկեղեցիներուն քով գտնուած ուսումնարանները՝ թէ ընդհանրապէս եւ թէ իրենց վիճակներուն այցելութեան ելած ատեննին : Այն ուսումնարաններն օրէ օր աւելի բարեկարգելու եւ ընդարձակելու համար ձեռքերն են եկած ամեն հնարքները ի գործ դնելով, մեծապէս փոյթ կուենան որ անոնց մէջ կանոնաւոր եւ զիւրին կարգ ուսման մտնէ, եւ բարի վարքը պահպանուի ուսուցչաց եւ ուսանողաց մէջ :

ԿԷ.

Հայոց եկեղեցւոյն վիճակաւոր առաջնորդները իրենց վիճակներուն այցելութեան ելած ատեննին՝ անոնց մէջի եկեղեցեաց եւ վանորէից ստացուածքներուն ինչ վիճակի մէջ ըլլալը կը քննեն :

ԿԸ.

Հայոց եկեղեցւոյն վիճակաւոր առաջնորդները իրենց վիճակներուն այցելութիւնը լմընցընելեն

ետեւ՝ Էջմիածնի Սիւնհոդոսին մանրամասն համար կուտան իրենց գործողութեանցը վրայ :

ԿԹ.

Տարւոյն վերջը Հայոց եկեղեցւոյն վիճակաւոր առաջնորդները Էջմիածնի Սիւնհոդոսին ընդհանուր հաշիւ մը կուտան իրենց վիճակներուն մէջ պատահած գործողութեանցը վրայ :

Հ.

Իւրաքանչիւր վիճակաւոր առաջնորդ՝ իր պաշտօնը առած ժամանակը՝ իրեն յանձնուած վիճակին բոլոր եկեղեցական ստացուածոցը ճիշդ ցուցակը կը մատուցանէ Էջմիածնի Սիւնհոդոսին :

ՀԱ.

Երբոր վիճակաւոր առաջնորդ մը առանց կտակի մեռնի ու օրինաւոր ժառանգ չունենայ, իր անձնական ստացուածքը նոյն վիճակին մէջի լուսաւորչական Հայոց եկեղեցիներուն կերբայ : Այս գործողութեան հոգը յանձնուած է այն վիճակին եպիսկոպոսական ատենին :

(Շարադարութիւնն ուրիշ անգամ :).

ՎԱՐԲ ԳԵՐՍԱՆՈՒՄԿ ՀԱՅԱՍՏԱՆՅ ԼԵՀԱՍՏԱՆԻ.

Այս վերնագրով պատուական զիրք մը անցաւ ձեռքերնիս անցած տարի Իլվով քաղաքը տպուած լեներէն լեզուով : Հեղինակն է Պարոնց (Պարոնեան) անունով արդիւնաւոր հայկազն քահանան, որոյ համար ցաւով սրտի լսեցինք մօտերս թէ վախճաներ է : Յիշատակ նորա օրհնութեամբ :

Գրքին մէջ երեքհարիւրէն աւելի Հայկազն անձանց վարքերը կան այբուբենական կարգաւ որը երկայն որը կարճ, ամենն ալ վաւերական

գրուածքներէ ու յիշատակարաններէ առնուած :

Ինչպէս որ մեզի ցանկալի են այսպիսի ազգային տեղեկութիւնները եւ ազգիս պարծանքաւելցընող յիշատակները, յուսամքքէ ազգասէր ընթերցողաց ալ հաճոյ ըլլայ անոնց հայերէն հրատարակուիլը ամասգրոյս մէջ : Գաղղիարէն բարգմանութիւնն ալ հետը մեկտեղ կը դնեմք, որպէս զի օտարազգի ընթերցողք եւս կարող ըլլան փոքր իշատէ հմտանալ նաեւ Լեհաստանի մէջ անուն հանած Հայկազանց պատմութեանը :

PRÉFACE.

En chaque pays où les émigrés arméniens, — qui se sont dispersés dans presque toute l'Europe, — ont reçu une cordiale hospitalité, ils ont toujours acquitté leur dette de reconnaissance par un attachement sincère à la terre qui les a nourris, et par des efforts constants pour se rendre utiles à la nation au milieu de laquelle ils se sont établis. Du haut des chaires scientifiques ils

ՅԱՌԱՋԱՐԱՆ.

Իրենց հայրենիքէն ելած Հայերը, որ գրեթէ բոլոր եւրոպայ ցրուած են, ամեն տեղ ալ ուր որ սիրալիր հիւրընկալութիւն գտեր են, իրենց երախտագիտութեան պարտքը վճարել են՝ սրտանց սիրելով զիրենք սնուցանող երկիրը, եւ անդադար ջանալով որ օգտակար ըլլան այն ազգին որոյ մէջ բնակած են : Ուսումնական տեղեաց բեմերուն վրայէն ցուցուցեր են ուսումնասէր